

CÀRITAS DIOCESANA DE MALLORCA: ACCIÓ, FORMACIÓ I COHESIÓ SOCIAL A MALLORCA EN UNA CONJUNTURA DE CANVI (1961-1975).

Pere Fullana Puigserver
Universitat de les Illes Balears¹

Resum

Entre el 1960 i el 1975, Mallorca visqué una de les transformacions més impressionants de la seva història. El turisme de masses convulsà l'estructura social i econòmica, canvià la tendència demogràfica, creà un paisatge cultural i social que ja no responia al perfil agrari i comercial que havia caracteritzat la societat preturística. Càritas de Mallorca esdevingué, durant aquest temps, una de les iniciatives destinades a vetllar per la integració social, per sensibilitzar, per formar les classes populars i per consolidar professionals i voluntaris compromesos amb l'acció social i política.

Paraules clau: immigració, acció social, cohesió social, formació, Mallorca, Església catòlica, Càritas, turisme

Resumen

Entre 1960 y 1975, Mallorca vivió una de las transformaciones más impactantes de su historia. El turismo de masas convulsiónó la estructura social y económica, cambió la tendencia demográfica, creó un paisaje cultural y social que ya no respondía al perfil agrario y comercial que había caracterizado a la sociedad preturística. Càritas de Mallorca se convirtió, durante este tiempo, en una de las iniciativas dedicadas a trabajar a favor de la integración social, a sensibilizar y formar a las clases populares, y a consolidar a profesionales y voluntarios comprometidos con la acción social y política.

Palabras clave: inmigración, acción social, cohesión social, formación, Mallorca, Iglesia católica, Càritas, turismo

Abstract

Between 1960 and 1975, Majorca experienced one of the most striking transformations of its history. Mass tourism shook the social and economic structure, changed the demographic trend, created a cultural and social landscape that no longer corresponded to the agrarian and commercial profile that had characterised the pre-tourism society. During that time Caritas of Majorca began as one of many initiatives working in favour of social integration, sensitising and educating the popular classes, and bringing together professionals and volunteers committed to social and political action.

---

1. L'autor d'aquest text és membre del Grup d'Estudis d'Història de l'Educació, que ha rebut el patrocini de la Comunitat Autònoma de les Illes Balears i concretament de la Direcció General de Recerca, Desenvolupament Tecnològic i Innovació de la Conselleria d'Innovació, Interior i Justícia, i el cofinançament amb fons FEDER.

Key Words: immigration, social action, social cohesion, education, Majorca, Catholic Church, Caritas, tourism

Càritas Diocesana de Mallorca es creà el 1961 amb estatuts propis i autonomia en el conjunt de l'acció social catòlica diocesana i en el marc de Càritas Española. Amb aquesta erecció es consolidava una llarga experiència d'acció i de formació social que s'havia iniciat en el marc de l'Acció Catòlica de la postguerra, particularment en l'Acció Catòlica Femenina.² En aquest sentit havia evolucionat seguint el ritme de creixement de les Càritas diocesanes d'arreu de l'Estat.³ Hi ha diversos factors que val la pena consignar per entendre millor el marc de l'acció, la formació i la cohesió social que protagonitzà Càritas de Mallorca. En primer lloc, Càritas ens permet detectar una sèrie d'actius que l'Església mallorquina desplegà entre el 1945 i el 1961, sense els quals difícilment es podria entendre el compromís posterior.⁴ En segon lloc, Mallorca estava afectada per una transformació econòmica i social profunda, que tenia com a fonament un canvi de l'estructura econòmica, amb el turisme i la construcció com a principals motors. Aquestes activitats provocaren el canvi de tendència d'una societat d'emigrants a la immigració.⁵ En tercer lloc, durant la dècada dels cinquanta, aquests nous rumbos també anaren acompanyats de millores en el camp de la formació, amb la creació d'escoles i centres socials que val la pena esmentar, sense els quals no podríem explicar amb exactitud la rellevància de Càritas com a taller d'aprenentatge i de compromís social. En quart lloc, hom ha d'observar l'Església com la institució que transita lentament i invisible des de la lleialtat més absoluta

---

2. PASTOR HOMES, Inmaculada. *La educación femenina en la postguerra (1939-1945): el caso de Mallorca*. Madrid: Ministerio de Cultura. Instituto de la Mujer, 1984.

3. SÁNCHEZ JIMÉNEZ, José. *Cáritas Española 1942-1997. Acción social y compromiso cristiano*. Madrid: Càritas Española Editores, 1998.

4. FULLANA PUIGSERVER, Pere. «Educar per a la resistència i el compromís durant el franquisme consolidat: el cas de les Illes Balears (1956-1975)». A: *Resistència al Franquisme i educació no formal. Col·loqui de Tardor XVIII Jornades d'Història de l'Educació*. Banyoles: Quaderns del Centre d'Estudis Comarcal de Banyoles, 2007, pàg. 51-89.

5. GINARD FÉRON, David. *L'economia balear (1929-1959)*. Palma: Documenta Balear, 1999, pàg. 43-55.

al règim franquista fins a una base desafecta i crítica, en part liderada per individus i col·lectius que treballaven en el camp de la cohesió social.⁶ Finalment, entenem que en l'entorn de Càritas hi conflueixen un seguit d'iniciatives de formació que mereixen destacar-se de manera conjunta, però també en singular, sense les quals probablement Càritas no hauria evolucionat o no s'hauria plantejat el seu lideratge com a plataforma de compromís social i cívic en aquesta conjuntura de transició que avui consideram.

Acció, formació i cohesió social des d'una perspectiva cristiana: els inicis de Càritas

El desembre del 1960,⁷ Càritas Mallorca comptava amb un teixit de 94 parròquies implicades i 10 de menys actives, que rebien ajudes en metàl·lic, medicaments, llits i roba, i equipaments per a malalts. Les parròquies més actives eren les situades a l'extraradi de la capital, Palma. Com a organització disposava de dos serveis assistencials, un de destinat a immigrants amb dificultats –considerats en l'argot de l'època «transeünts»– i l'Ajuda Social Americana⁸ –amb un sistema de repartiment modern i avaluable que ajudà les organitzacions catòliques a estudiar les necessitats i actuar en conseqüència. Càritas inicialment disposava de serveis tècnics bàsicament de propaganda i de comunicació, relacionats amb les diades de caritat (Dia de l'Amor Fraternal i Dia Nacional de Caritat), atès que els recursos provenien de col·lectes i de tómboles. Però, sobretot, comptava amb l'Escola d'Assistents Socials, inaugurada a Palma el 19 de novembre de 1959.⁹

Càritas Mallorca arrancava en un clima favorable en molts sentits, coincidint amb els darrers anys de l'episcopat de Jesús Enciso Viana,

---

6. ORTIZ HERAS, Manuel; GONZÁLEZ, Damián A. (coord.). *De la Cruzada al desencanche: la Iglesia española entre el franquismo y la transición*. Madrid: Sílex, 2011.

7. *Tres años de Cáritas en Mallorca: 1960-1961-1962*. Palma: Alfa-Zavellà, 1963.

8. BARCIELA LÓPEZ, C. *La ayuda americana a España (1953-1963)*. Alicante, 2000.

9. MOLINA SÁNCHEZ, M. Victoria. *Las enseñanzas de Trabajo Social en España 1932-1983. Estudio socio-educativo*. Madrid: Universidad Pontificia de Comillas, 1994.

amb la celebració de les sessions del Concili i amb una etapa de més sensibilització social dels catòlics en general.¹⁰ Els principals focus d'atenció de Càritas se centraven en els barris de la capital (la Soledad, Sant Francesc de Paula, la Santíssima Trinitat i Crist Rei) i de la part forana (Santa Maria la Major d'Inca) on es concentrava majoritàriament la primera immigració dels cinquanta. A través de la propaganda, la cartelleria, la publicació d'alguns periòdics extraordinaris (*Càritas*, *Boletín Informativo*) i l'edició de fullets, observam el pas d'una metodologia pedagògica de signe deductiu, com era el Cercle d'Estudis, encara actiu, a un sistema més inductiu i participatiu amb la convocatòria de les Primeres Jornades d'Estudi de Càritas Diocesana, destinades a preparar personal i voluntaris. Hi prengueren part 120 assistents, entre els quals hi havia el bisbe Jesús Enciso, i comptaren amb la intervenció d'Alicia Maté, directora de la Secció de Propaganda de Càritas Espanyola. Càritas, per tant, potencià l'estudi sociològic, l'anàlisi de la realitat, l'estadística, el treball de camp i un cert empirisme, en bona manera sobre la base de la doctrina social de l'Església, però també sobre els nous corrents de la sociologia catòlica¹¹ que es consolidava en diversos indrets pioners de l'Estat espanyol, amb R. Duocastella, José Maria Cirarda i Ricardo Alberdi, entre d'altres. La connexió entre Càritas i l'Escola d'Assistents Socials era absoluta. El curs 1960-1961, aquesta escola tenia 7 professors, 12 alumnes de primer curs i 26 de segon. Pel que fa als recursos, Càritas Diocesana editava un full (*Hoja de Caridad*) que es publicava als diaris *Última Hora*, *Diario de Mallorca* i *Baleares*; promogué la campanya de la guardiola, col·lectes i la Tómbola Diocesana de Caritat.

Aquest nou clima social que es respirava gràcies a l'acció de Càritas anava acompanyat d'altres signes de transformació. El 1961 Joan XXIII publicava *Mater et Magistra*, document que era divulgat immediatament per Jesús Enciso en una carta pastoral signada la festivitat de Santa Catalina Tomàs,¹² i en el Seminari Conciliar de Sant Pere,

10. FULLANA PUIGSERVER, Pere. «L'Església mallorquina: caixa de ressonància d'una societat en procés de canvi (1960-1965)». Comunicació 111-112 (2005), 71-83.

11. PALACIO LIS, Irene; RUIZ RODRIGO, Cándido. «L'educació social a Espanya durant el Franquisme». A: VILANOU, Conrad; PLANELLA, Jordi (coord.). *De la compassió a la ciutadania. Una història de l'educació social*. Barcelona: UOC, 2010, pàg. 163-188.

12. «Documentos del Prelado. Carta Pastoral [Mater et Magistra], Palma, festividad de Santa Catalina Tomás, de 1961». *BOOM* (1961), pàg. 179-184.

es convocava un premi sobre l'encíclica en el context del LXIII Certamen Científico-Literari.¹³ Després de la constitució formal de Càritas, Jesús Enciso Viana entenia que l'entitat necessitava recursos, havia de tenir com a objectiu servir els qui realment ho necessitaven, i per això l'organització havia de conèixer de manera objectiva els problemes, s'havia d'organitzar i disposar d'un equip de tècnics i de visitadors formats. Al marge de la ideologia i dels tòpics que envolten la figura de Jesús Enciso Viana, aquest havia estat rector del seminari de Vitòria i coneixia en profunditat els corrents de renovació socialcristiana que s'estaven desenvolupant al País Basc, on excel·lia l'obra de José María Arizmendiarieta.

Càritas recollia una herència, una cultura social existent, i la transformava seguint el model dominant dels seixanta. En aquest sentit, Càritas esdevenia un taller que partia amb un format clerical i amb una base paternalista que aviat donaria pas a agents socials amb noves perspectives. Aquesta evolució, en un primer moment, no s'entén al marge dels corrents de la sociologia catòlica ni de l'evolució de l'Acció Catòlica; però sobretot s'explica des de la sensibilitat social de la dona, a partir de trajectòries que a Mallorca a penes no han tingut visibilitat (l'escola de formació de la dona a Can Tàpera,¹⁴ la JOC femenina i el col·lectiu de les primeres assistents socials).

Càritas i el primer *boom* turístic a Mallorca

L'Església de Mallorca, paral·lelament a la inquietud i al servei als més pobres, entenia que havia de respondre a les exigències pastorals que plantejava el turisme, un fenomen nou que es manifestava de masses i imparabile.¹⁵ El 1964, se celebrà la primera Assemblea Dioce-

---

13. «LXIII Certamen Científico-Literario. Temas y donantes de premios». *BOOM* (1961), pàg. 193. *Els Certàmens del Seminari Conciliar de Sant Pere*. Palma: Consell de Mallorca, 2005.

14. TERRON, CONXA; FULLANA, Pere. *Can Tàpera. Centre de formació humana, social i ambiental (1929-2009) de Sa Nostra*. Mallorca: Obra Social Sa Nostra Caixa de Balears, 2009.

15. BARCELÓ PONS, Bartomeu. «Història del Turisme a Mallorca». *Treballs de la Societat Catalana de Geografia*, XV/50, pàg. 31-55.

sana de Pastoral de Turisme.¹⁶ Alguna de les ponències ja assenyalava la necessitat d'atendre els sectors més fràgils, particularment els obrers de l'hoteleria, la baula més dèbil de la cadena i la que més fàcilment es trobaria en dificultats. Les Dones d'Acció Catòlica també presentaren algunes experiències fetes entre el personal femení de l'hostaleria. Amb el denominat *boom* turístic, Mallorca rebia els primers contingents d'immigrants atrets per la construcció i l'hoteleria. Bartomeu Bennàssar enllestia els seus primers treballs sobre turisme i pastoral, una temàtica en la qual havia estat capdavanter i referència, tal com ho demostren les seves primeres publicacions.¹⁷

A partir del 1962, l'organigrama de Càritas s'adequà a la nova realitat, tot posant-se al dia i adaptant-se als nous temps. Els serveis tècnics de Càritas se centraren en l'estudi de la realitat social de Mallorca i la propaganda de les campanyes de caritat. En aquest sentit, es creà el CESA, que elaborava el Pla diocesà de promoció, assistència social i beneficència de l'Església. La diòcesi es va dividir en nou zones, i l'experiència d'estudi se centrà en diverses zones pilot: Palma (cinc models diferents de parròquia), les ciutats d'Inca i Manacor, una població mitjana com Montuïri i un llogaret. Des del 1962, Càritas tenia dues assistents socials titulades contractades, mentre es consolidava el mapa parroquial, tant a Palma com a la part forana. Un equip tenia cura de vitalitzar les Càritas parroquials, amb visites i jornades d'estudi; col·laborava amb 14 conferències de Sant Vicenç de Paül masculines, Dames de la Caritat, conferències de Sant Vicenç de Paül femenines, tallers de caritat de Santa Rita (PP Agustins), Pa de Sant Antoni (franciscans TOR i caputxins), Patronat Obrer de Sant Josep, Patronat de Cases Bressol, congregacions marianes i Germandat de Sant Cosme i Sant Damià. Durant el curs escolar 1961-1962 es posà en funcionament la pràctica de la caritat pels nins, amb 73 Càritas escolars establertes. El 1962 mateix, promogué la construcció d'habitatges socials a Son Busquets (Palma) i es consolidà l'obra de construccions socials a

16. «Asamblea Diocesana de Pastoral de Turismo». *BOOM* (1964), pàg. 29-30; 66-68, 75-77.

17. BENNÀSSAR, Bartomeu. *Turismo y pastoral. Síntesis de teología para las vacaciones*. Barcelona: Estela, 1966. També: BENNÀSSAR, Bartomeu. *Iglesia y sociedad en Mallorca. De la dictadura a la democracia (1974-1979)*. Mallorca: Leonard Mun-taner Editor, 2004.

Verge de Lluc, amb una escoleta per a infants. Mentrestant, continuava l'atenció personal, s'atenia els transeünts i persistia l'Ajuda Social Americana. D'altra banda, el curs 1961-1962 va ser el tercer any de l'Escola d'Assistents Socials, amb un total de 34 alumnes (7 a primer, 14 a segon i 13 a tercer); tres alumnes defensaren la tesi, l'octubre del 1962, tot formant la primera promoció de diplomades. El llenguatge de Càritas té encara un aire preconiliar, però s'hi noten temps nous, amb serveis socials nous estables, com ara centres cívics i escoletes que val la pena tenir present com a fil conductor d'un cert canvi.

A partir del 1963, Càritas va fer una aposta pel perfeccionament tècnic i organitzatiu, amb l'objectiu d'actualitzar i professionalitzar l'entitat. El balanç del 1965 va ser més tècnic i empíric, gràcies, segurament, a la primera promoció d'assistents socials. Justament, el 1964 moria el bisbe de Mallorca Jesús Enciso, i el 26 d'octubre de 1965 feia la seva entrada el nou bisbe de Mallorca, Rafael Álvarez Lara (Castillo de Locubín, 10 d'octubre de 1902). Havia estat bisbe de Guadix-Baza des del 1943, on havia desenvolupat també una intensa tasca social. Al final del 1965, presentava l'edició de la memòria de Càritas del trienni 1963-1965. En la introducció afirmava: «Vivimos con agobio la urgente necesidad de procurar vivienda digna a nuestros hermanos; sabemos que faltan muchas guarderías infantiles para centenares de niños y niñas, conocemos la necesidad apremiante de una promoción auténticamente popular de la enseñanza. Pero Cáritas sufre muy limitadas sus posibilidades –en personas y en medios económicos– para afrontar problemas de tanta envergadura.»¹⁸ No es parla de barratges ni de problemàtiques que afecten les grans ciutats industrials contemporànies, però Palma està afectada per un creixement accelerat i per la recepció d'immigrants, sobretot de temporada, per la mà d'obra de la part forana, que abandona l'agricultura i cerca un jornal a ciutat, i els problemes més visibles s'acumulen a les primeres àrees turístiques com la platja de Palma o el municipi de Calvià. D'altra banda, l'atenció als transeünts, la necessitat de disposar d'escoletes i la formació popular esdevenien els temes més urgents, i apareixia també la necessitat d'articular una oferta de colònies d'estiu. Càritas havia organitzat les primeres colònies d'estiu a partir del 1964 en tres indrets

---

18. *Tres años de Cáritas en Mallorca: 63-64-65*. Palma de Mallorca: Jorvich, 1966.

diferents, primer a Ses Covetes i Santa Llúcia de Manacor, l'estiu del 1964; i Alcanada, a Alcúdia, el 1965, una campanya de la qual s'havien beneficiat 541 nins durant el bienni.¹⁹

En resum, la construcció i el turisme crearen a Mallorca la primera gran onada d'immigració i articularen el primer moviment obrer. Càritas i els nous moviments socials ben aviat s'adonaren de la necessitat de crear escoles per a infants i habitatges socials, davant el creixement especulatiu en la perifèria de l'illa i a la ciutat. Uns moviments que lideraren també la formació, és a dir, l'alfabetització, el coneixement de la legislació laboral i l'accés als certificats d'escolarització. Tot aquest moviment es consolidava en una conjuntura en la qual s'articulava una nova cultura del lleure: colònies d'estiu, casals d'estiueig, campaments d'estiu, etc. En alguns casos, aquestes iniciatives tenien un component social i reivindicatiu, i Càritas, en general, es mogué en aquesta línia.

De l'acció caritativopaternalista a l'acció social: Càritas, un taller d'aprenentatge de justícia social

El llistó del compromís social, també a l'interior de l'Església de Mallorca, anava augmentant com un compromís de líders socials, intel·lectuals i joves compromesos amb el canvi que es produïa al voltant del 1968. Un cert temor a la radicalització també es percebia entre la jerarquia, que observava com sectors cristians optaven pel compromís històric, i es difuminaven les barreres que històricament hi havia hagut entre l'Església i el marxisme.²⁰ Eren temps que el bisbe Álvarez mostrava la seva inquietud tement una exaltació de la justícia enfrontada a la caritat. Una situació que el bisbe observava amb preocupació, i probablement per això aprofitava el Dia Nacional de Caritat per reforçar els continguts i les perspectives de la caritat cristiana, com si aquest paradigma hagués entrat en recessió: «Este año mi reflexión pastoral quiere encaminarse, aunque sea brevemente, a ilustraros como, aún en estos tiempos nuestros en que parece quererse exaltar la justicia hasta enfrentarla con la caridad, esta virtud cristiana es el único

19. SANS, Joan. *Història de l'esplai a Mallorca. Un trajecte creatiu d'educació en el lleure per als infants i joves*. Mallorca: J. J. de Olañeta Editor, 2008, pàg. 32.

20. MONTERO, Feliciano. *La Iglesia: de la colaboración a la disidencia (1956-1975)*. Madrid: Ediciones Encuentro, 2009, pàg. 223-262.

camino para la solución de los problemas, que llamamos sociales y que tan profunda y extensamente afectan al hombre de hoy.»²¹

Davant la constatació de la immigració com un drama, la integració i la cohesió social esdevenien objectius prioritaris de l'acció social de la diòcesi, amb una Comissió Diocesana específica. El 1966, l'esmentada Comissió encara treballava amb l'emigració mallorquina, però ja era més inquietant la immigració i la seva recepció. El bisbe Rafael Álvarez entenia que l'arribada d'immigrants esdevenia un dels principals objectius de la Comissió i per això havia de preparar «estadísticas, planes, proyectos; busca ayudas, asesoramientos, soluciones materiales y espirituales para dar cima a este problema del que depende, en insospechadas proporciones, no sólo el bien de muchas almas, sino aún el bienestar de todos».²²

La problemàtica relacionada amb la immigració anava en augment durant la segona meitat del decenni dels seixanta, tal com es descrivia en la circular del mateix bisbe amb motiu del Dia de l'Emigrant, del 1967.²³ El nombre d'emigrants que havien de sortir d'Espanya pràcticament havia desaparegut, però emigrar significava sentir-se aïllat i haver de superar dificultats d'adaptació. Álvarez parlava, sense tenir present cap característica cultural pròpia de les Illes, en clau clarament espanyola –de fet se servia de respostes uniformes «en lo nacional y en lo diocesano»–, imaginant només allò que significava deixar el territori de cadascú per cercar feina en una altra regió. És clar que Mallorca captava mà d'obra d'una manera accelerada, i per això requeria la creació de grups apostòlics dedicats als immigrants a cada parròquia.

Mallorca, tal com manifestava el 1968 el bisbe mateix,²⁴ no tenia emigrants, però rebia una allau d'immigrants que en alguns moments supera totes les possibilitats de recepció. En aquest sentit, la immigració apareixia com un problema greu, no tant des del punt de vista econòmic, sinó en el termes que Álvarez denominava «espirituals».

---

21. «Carta acerca del Día Nacional de Caridad». *BOOM* [Palma] (24 de maig de 1970), pàg. 201.

22. «Documentos del Prelado. Circular núm. 10 sobre El Día del Emigrante». *BOOM* (1966), pàg. 308-312.

23. «Circular núm. 6 con motivo del Día del Emigrante». *BOOM* (1967), pàg. 319-320.

24. «Documentos del Prelado. Circular núm. 4 sobre el Día del Emigrante». *BOOM* (1968), pàg. 340.

Comprendemos que no es fácil hacer llegar a todas partes una noticia muy real: que aquí no hay trabajo para tantos, ni colocaciones, aunque sea en hoteles en la época de mayor afluencia turística, en que se sitúen aunque sea temporalmente todos cuantos llegan. Por otra parte, no es delicado limitar el acceso a la Isla y negar el derecho «a probar fortuna»; pero, para ahorrar sufrimientos a los mismos emigrantes y para no poner en situación apurada a los organismos oficiales y eclesiásticos que se preocupan de estos asuntos, habrá que encontrar una solución caritativa para todos. Como dato elocuente de lo que escribo, he de manifestar que, desde febrero hasta fines de mayo de este año, en sólo cuatro meses, la Diócesis de Mallorca, con la colaboración de todos y haciendo prodigios de desprendimiento, ha repartido más de cuatrocientas mil pesetas en billetes de barco o ayuda de viaje para reintegrarse a la Península a centenares de inmigrantes que no pudieron encontrar trabajo en nuestros hospitalarios pueblos.

Rafael Álvarez Lara reflexionava²⁵ sobre les causes i els efectes de les migracions, un problema universal que afectava la promoció econòmica dels pobles, molt concretament de Mallorca. Després d'analitzar de manera detallada el problema social a Mallorca i la seva evolució, admetia que només interessaven com a força de treball. Entenem que les esglésies, amb un pes evident encara, tenien un paper rellevant com a receptors, integradors i creadors dels serveis socials que requeria aquest model social que es construïa. Les classes populars i obreres assumien els treballs més costosos, més durs i més humils. Davant aquesta constatació, l'Església en general i Càritas en particular acompanyaven sectors diversos de la societat illenca en el procés de canvi i de reflexió sobre aquest nou fenomen sociològic. Allò que no van poder treballar a fons va ser l'impacte cultural.

Ben aviat es constataria que el problema no era només moral i religiós. Ningú no podia frenar ni controlar els moviments migratoris del final dels seixanta. El discurs exclusivament pastoral ja no se sostenia i els col·lectius cristians més compromesos ja treballaven com a baules d'una cadena, fent xarxa amb els moviments socials emergents i amb el moviment obrer encara clandestí. Les Comissions Obreres, el moviment veïnal, les comunitats cristianes de les barriades urbanes i

---

25. «Carta del Obispo de Mallorca sobre el problema de la emigración. Palma día 27 de noviembre de 1971». *BOOM* (1971), 255-256.

d'alguns pobles, les organitzacions cíviqes i culturals, alguns centres escolars més dinàmics, alguns instituts religiosos de vida laïcal, religiosos i religioses a títol individual o petites comunitats, alguns preveres –entre els quals hi havia els primers que havien conegut la teologia de l'alliberament al Perú, sobretot– ben aviat formaren un teixit al voltant de Càritas, que se substancià en una proposta coneguda com Acolliments. Ben aviat, aparegueren els aturats, els aturats crònics, els col·lectius que eren foragitats pel sistema; en definitiva, els exclosos, que van merèixer un tractament específic, començant per Càritas i, posteriorment, pel Col·lectiu la Sapiència.²⁶ Les Germanes de la Caritat de Sant Vicenç de Paül, fundades a Mallorca el 1798, creen a partir del 1971 comunitats i grups d'hostaleria a s'Illot, a s'Arenal i a Magaluf, amb escoletes per a fills d'obreres de l'hostaleria i amb residències per a cambres. Algunes d'aquestes religioses també optaren per treballar com a cambres d'hotel.²⁷

En sintonia amb l'esperit del Concili Vaticà II: compromís cristià i lluita per la justícia

El 16 de febrer de 1972 es publicava la darrera carta pastoral del bisbe Rafael Álvarez precisament per encàrrec de Càritas Diocesana. El 27 de febrer s'acomiadava de la diòcesi i el 5 de març arribava a Palma Teodor Úbeda, en qualitat d'administrador apostòlic de Mallorca. Aquest relleu coincidia amb la publicació per part de la Conferència Episcopal del document «Si quieres la paz, trabaja por la justicia» a instàncies de la Comisión Nacional Justicia et Pax.²⁸ El bisbe Álvarez s'acomiadava de la diòcesi amb la inauguració de la Llar del Transeünt, dedicada a acollir immigrants, una obra que esdevenia símbol de l'hospitalitat i d'acollida promoguda per un bisbe sensible als problemes socials,²⁹ i una darrera carta pastoral, amb motiu de la

---

26. **Vegeu** MATEU MARTÍ, Jaume. *Marginàlia. Jaume Santandreu i l'exclusió social a Mallorca (1967-2007)*. Mallorca: Lleonard Muntaner Editor, 2006.

27. **LLABRÉS**, Pere-Joan. *Dos-cents anys de caritat. Història de les Germanes de la Caritat de Sant Vicenç de Paül*. Vol. III. Mallorca: Germanes de la Caritat, 2007, pàg. 148-152.

28. *BOOM* (1972), pàg. 28-36.

29. *BOOM* (1972), pàg. 91-92.

quaresma del 1972. En aquesta estimulava els mallorquins a participar en l'obra de la Llar del Transeünt «que pueda hospedar a tantos inmigrantes que llegan a Mallorca, sin saber donde pasar las primeras horas y días. Es una necesidad, cada día más urgente, el poderles acoger, ayudarles en los primeros momentos de su presencia en la isla».³⁰

El bisbe administrador apostòlic de la diòcesi de Mallorca estrenava el servei a Mallorca amb una carta sobre el Dia Nacional de Càritas.³¹ Ja a la tardor del 1972, monsenyor Teodor Úbeda publicava una carta amb motiu del Dia de les Migracions, en el context de la festa del beat Ramon Llull.³² Ràpidament, el nou bisbe Teodor Úbeda sintonitzà amb els col·lectius de preveres i de laics més compromesos amb el món social, com ara Càritas, però també amb l'Escola de Formació Social de Mar-6, que s'havia creat poc abans i ja es manifestava com un espai rellevant en tot allò que afectava la formació i el compromís social amb la classe obrera, singularment amb els treballadors de l'hostaleria. En aquell context del 1972, s'havia aprovat el nou pla urbanístic de Palma, i algunes de les parròquies periurbanes, com ara a la zona de Son Busquets amb la parròquia de la Resurrecció, havien fomentat habitatges socials i nous serveis socials. Aquell any de 1972, entre altres iniciatives socials, s'obria l'Escoleta Infantil de la Resurrecció.³³

El 13 d'abril de 1973, Teodor Úbeda passava d'administrador apostòlic a bisbe titular de Mallorca. Pocs dies abans –concretament el dia 2– havia publicat una reflexió cristiana sobre els treballadors de temporada a Mallorca,³⁴ tot un símptoma del tarannà d'aquest pastor jove que ben aviat es caracteritzà per la seva sensibilitat pastoral i social. El 1971, Càritas havia creat el Secretariat Gitano per atendre, sobretot,

---

30. «Rafael, Obispo de Mallorca, Miércoles de Ceniza. Palma 16 de febrero de 1972». *BOOM* (1972), pàg. 92-93.

31. «Carta del Obispo Administrador Aspostólico de Mallorca sobre el Día Nacional de Caridad». *BOOM* (1972), pàg. 143-145.

32. «Carta del Obispo de Mallorca con motivo del Día de las Migraciones. 27 de noviembre de 1972, fiesta del beato Ramon Llull. Teodoro Úbeda, Obispo A. A. de Mallorca». *BOOM* (1972), pàg. 311-313.

33. PÉREZ ALZINA, Gabriel. «L'Acció Social». A: *Don Teodor Úbeda. 25 anys bisbe*. [Número extraordinari del *Butlletí Oficial del Bisbat de Mallorca*] (novembre de 1995), pàg. 144

34. «El Obispo A. a. a toda la Iglesia Diocesana de Mallorca: Reflexión cristiana a propósito de la llegada masiva de trabajadores temporeros a Mallorca. Palma 2 de abril de 1973». *BOOM* (1973), pàg. 73-76.

les 124 famílies residents al poblat de Son Banya, prop de Palma. Inicialment, hi treballaren dues assistents socials, un administrador, un metge, monges infermeres i pediatres, i s'hi promogué una escola, amb cinc unitats escolars, com a instrument d'integració al món escolar. Després es crearen dues escoles pont, una a la Calatrava i l'altra en es Jonquet. El bisbe Teodor, després d'una visita a Son Banya, el 23 de juliol, creà la parròquia personal de gitanos. El Secretariat arribà a tenir censats 4.500 gitanos a Mallorca. La parròquia i el Secretariat treballaren en l'àmbit social (ocupació, sanitat i administració), religiosos (evangelització, catequesi, sagraments) i de formació integral (formació i convivències d'adults, colònies d'estiu per a infants i joves).

El 1971, Càritas donava suport als acolliments que s'havien obert a s'Arenal, a la plaça del Progrés de Palma i a Magaluf (Calvià). Llocs d'acollida dels treballadors, sobretot de l'hoteleria, entitats que en part foren el bressol a Mallorca del sindicalisme contemporani. A s'Arenal, Càritas hi obrí, també, una escoleta per a infants, destinada a ajudar les mares que havien de treballar a l'hostaleria.³⁵ D'altra banda, Càritas continuava els seus programes, n'incorporava de nous i col·laborava amb altres col·lectius de cristians compromesos amb la justícia i la igualtat. Aquell any de 1974, es fundava el Grup Cristià de Drets Humans a la parròquia de l'Encarnació de Palma.³⁶ El bisbe Teodor Úbeda, com hem dit, es manifestava especialment respectuós i donava suport als moviments de renovació social que es produïen en el teixit eclesial. L'abril del 1975, s'entrevistava amb els dirigents de l'Escola de Formació Social (Magdalena Juan, Bartomeu Bennàssar, Francesc Obrador, Magdalena Moncadas i Víctor Bonnín), que li presentaren els programes d'estudi del centre i els projectes. Aquesta escola, domiciliada al carrer del Mar, 6, de Palma, era filial de l'ICESB (Institut Catòlic d'Estudis Socials de Barcelona). Durant els setanta, Mar-6 esdevingué un dels espais de reunió i de debat polític i social, un àmbit de trobada sobretot entre les forces democràtiques i l'Església.³⁷

El mateix 1975, seguint amb la línia de conscienciació i promoció, Càritas Diocesana havia proposat el lema «On és el teu germà» per a

---

35. PÉREZ ALZINA, Gabriel. «L'Acció...». *Op. cit.*, pàg. 144-145.

36. PÉREZ ALZINA, Gabriel. «L'Acció...». *Op. cit.*, pàg. 145.

37. «Crònica de la Diòcesis, abril de 1975». *BOOM* (1975), pàg. 184. Vegeu SABATER GARCIA, Jordi. *L'ICESB 1951-2001. Crònica de mig segle al servei de l'Església i la societat catalanes*. Barcelona: Claret, 2002.

la celebració del Dia de l'Amor Fratern, el dijous sant: «La pretensión de Cáritas en este día (que no pedía colecta) es un acercamiento y descubrimiento del hermano que sufre, que tiene problemas, que se encuentra sin trabajo, etc. y que el cristiano se plantease su compromiso frente a estos problemas, ya que desde la comunidad primitiva sintieron como suyos los problemas de todos.»³⁸ Teodor Úbeda³⁹ es manifestava clarament a favor d'un model de justícia social, qüestionava la mentalitat tradicional de la propietat, mentre molts germans no tenien ni llibertat ni oportunitats ni dignitat ni drets ni mitjans econòmics, i tenien tots els drets a tenir-ne. En aquest sentit, el bisbe valorava Càritas com la mediació, com la mà de l'Església que s'estén als qui més ho necessiten. El magisteri social del bisbe Teodor Úbeda acompanyava l'obra de renovació de la diòcesi, en particular el compromís de Càritas Diocesana que, en aquella conjuntura de transició, proposava, el desembre del 1975, la creació a Palma de l'Obra d'Integració Social (OBINSO), erigida a Barcelona el 1968.⁴⁰ En el context de la celebració del Nadal del 1975, el bisbe de Mallorca publicava una nova carta pastoral,⁴¹ en la qual insistia en la tasca de Càritas, la seva funció particular en el conjunt de la diòcesi, i donava a conèixer les principals accions i inversions de Càritas durant el 1975. El context nadalenc esdevenia un moment singular per fer pedagogia d'allò que significa l'existència d'un col·lectiu significatiu de persones i famílies amb dificultats per pagar el lloguer de casa seva, que passaven fred, que estaven amenaçats o en

38. Crónica de la Diócesis, marzo de 1975». *BOOM* (1975), pàg. 149

39. ÚBEDA, Teodor. «Amar a los hermanos con obras y de verdad, Palma de Mallorca, 26 de mayo de 1975»). *BOOM* (1975), pàg. 154-156.

40. «Decreto de erección de OB.IN.SO (5 de diciembre de 1975)». *BOOM* (1976), pàg. 20. «Decreto de erección de OB.IN.SO: La finalidad de esta obra será: integrar en la vida social y cristiana a las personas llamadas "marginadas" que viven de la delincuencia o de la mendicidad; promocionar la conciencia pública y buscar la colaboración de los organismos ya existentes que traten semejante problema; crear estructuras y medios donde los marginados puedan ser ayudados en su integración, tales como hogares, residencias, escuelas, talleres, oficinas de recepción y colocación, etc.; preparar humana y religiosamente personal dedicado a esta labor educadora.»

41. «Del Sr. Obispo. Carta con motivo de las fiestas de Navidad. Palma de Mallorca, 29 de noviembre de 1975». *BOOM* (1976), pàg. 1-3.

atur, que residien lluny de les seves famílies o que estaven malalts. Per això, el bisbe recordava l'obligació de compartir, «por eso os pido, en nombre de Jesús en quien creemos, que separéis una parte de lo vuestro a favor de quienes sufren la pobreza», i per això insistia també que Càritas era la garantia i l'instrument de confiança perquè els ajuts arribessin on realment havien d'arribar. Recomanava un compromís permanent amb Càritas amb una aportació fixa, en qualitat de soci, amb la finalitat de poder afrontar els projectes promoguts des de Càritas, que bàsicament es destinaven als tres centres d'acollida d'immigrants, les sis escoles infantils, el Secretariat Gitano, les ajudes puntuals a necessitats conjunturals. Gairebé la meitat del pressupost de Càritas es destinava a ajudes puntuals, a casos extrems que apareixien com a conseqüència de la crisi econòmica, i per això Càritas necessitava disposar d'ingressos estables i fixos. Recordem, d'altra banda, que Càritas s'autofinançava absolutament, i només disposava de donatius de particulars i el suport de l'administració diocesana. Aquell any persistien les conseqüències de la crisi econòmica, que afectava els sectors més fràgils de la societat. Una conjuntura en la qual es parlava d'austeritat econòmica de les famílies i de disminució clara del poder adquisitiu.⁴²

La crònica de la diòcesi de Mallorca pels volts de 1975 i 1976 és cada cop més rica en matisos, tant amb relació als fets com pel que fa a tot allò que afectava la reflexió i la conscienciació social. El gener del 1976, Teodor Úbeda publicava una carta amb motiu de la campanya contra la fam⁴³ i poc després l'oficina d'informació del bisbat presentava l'avantprojecte d'una setmana de pastoral urbana per a la ciutat de Palma, que, en el punt sisè, manifestava la defensa i la promoció dels drets humans, la sensibilització davant els problemes laborals, socials i polítics, i la creació d'una Comissió Diocesana de Justícia i Pau.⁴⁴ El desembre del 1975, el Grup de Drets Humans, de la parròquia de l'Encarnació, publicava el telegrama que havia adreçat al ministre de Justícia, en el qual manifestava la seva adhesió al document

---

42. Sobre el context social de crisi d'aquesta conjuntura, amb algunes propostes socials benèfiques a Palma, vegeu: FULLANA, Pere; SALAS, Antoni. *Cent anys del Patronat Obrer (1907-2007)*. Mallorca, 2007, pàg. 163-191.

43. «Carta del Obispo con motivo de la campaña contra el hambre». *BOOM* (1976), pàg. 4-6.

44. Vegeu *BOOM* (1976), pàg. 35-36.

de l'Assemblea Episcopal Espanyola que demanava amnistia per als presos polítics, la tornada dels exiliats polítics, el reconeixement dels drets humans, llibertat d'expressió, reunió, associació i manifestació i la participació dels diversos pobles que integraven l'Estat.⁴⁵

Càritas, llavors, havia esdevingut el tronc d'un projecte social que creixia i es comprometia cada cop més en el terreny de la justícia i en el de les problemàtiques laborals, sindicals i de formació dels treballadors. Al voltant de Càritas s'hi observen diversos col·lectius que tenen en comú una militància inqüestionable pels drets socials i polítics. Hi havia entitats diverses com ara l'Escola de Formació de Mar-6, com hem vist, diversos col·lectius de capellans compromesos amb el canvi,⁴⁶ però també religiosos i religioses, i altres col·lectius. L'octubre del 1975, un grup de set religioses de diverses congregacions que treballaven a Mallorca en el camp de l'hostaleria convocaren unes jornades (del 17 al 19 d'octubre) per compartir la seva experiència amb altres religioses.⁴⁷ Els grups de cristians que es reunien per aprofundir en temes socials eren cada cop més nombrosos, i es vivia una conjuntura d'ampliació permanent de presències i iniciatives en espais fronterers. Vegem un exemple que expressa el paisatge d'aquella conjuntura. El desembre del 1975, un grup de 38 persones de les parròquies de s'Arenal, can Pastilla, les Maravilles i el Pitlarí, acompanyats d'alguns membres del Centre d'Acolliment de Càritas Diocesana, de s'Arenal, es reuniren al convent de les Germanes de la Caritat de s'Arenal.⁴⁸ A diferència d'altres moments, des de la institució eclesiàstica es valorava el treball dels capellans obrers, com ara quan Francesc Obrador Moratinos va ser elegit representant sindical, en qualitat de president de la Unió de Treballadors i Tècnics del Sindicat d'Hostaleria. El butlletí oficial del bisbat destacava que aquest lideratge comptava «con

45. «Crònica de la Diócesis». *BOOM* (1976), pàg. 24.

46. LLABRÉS, Pere; BENNÀSSAR, Bartomeu. «Església de Mallorca i poble de Mallorca». A: DD. AA. *Mallorca ara*. Ciutat de Mallorca: Fundació Emili Darder, 1987, pàg. 167-184; ESTELRICH COSTA, Josep. «El Grup de Son Rapinya». Comunicació 81-82 (1995), 33-54; BAUÇA, Manuel. «Grup de Preveres del Primer Dimarts». Comunicació 81-82 (1995), 55-108; FERRER, A.; MASCARÓ, Pere. «Capellans de barriades». Comunicació 81-82 (1995), 119-121.

47. «Crònica Diocesana». *BOOM* (1976), pàg. 82.

48. «Crònica de la Diócesis». *BOOM* (1976), pàg. 101.

sucesivas aprobaciones de los Obispos D. Rafael Álvarez y D. Teodoro Úbeda» i valorava que «ha estado presente en el mundo del trabajo hotelero, desarrollando un intenso servicio de ayuda a los inmigrantes. El Obispo D. Teodoro recibió a D. Francisco Obrador y le animó a continuar en su inserción laboral».⁴⁹

Aquell octubre mateix del 1975, setanta responsables de campaments i colònies d'estiu es reuniren a la Casa de l'Església per estudiar el Decret de la Presidència del Govern central que regulava les activitats de temps lliure. Com a conseqüència de l'obertura del règim en aquest sentit, s'acordà la creació d'una Escola de Monitors de l'Església, per a colònies, campaments d'estiu i centres d'esplai.⁵⁰ Només alguns dies després, es constituí la Junta Coordinadora de l'Escola d'Esplai de l'Església, que funcionaria com una secció de Càritas, l'objectiu de la qual era proporcionar la titulació oficial als monitors de colònies. En una altra direcció, l'Escola d'Assistents Socials iniciava el curs 1975-1976 amb un nou pla d'estudis, amb l'ampliació de professors i un increment notable de la matrícula.

Càritas mostrava la cara més atractiva i més moderna des de la seva fundació, precisament perquè treballava en primera línia, en la frontera on es gestava un model de societat que era a punt de viure en llibertat i amb capacitat per poder recuperar un seguit de drets que li havien estat negats. En el marc d'aquests grans objectius, Càritas continuava batallant pels més pobres i pels sectors més desfavorits, en una conjuntura de crisi econòmica rellevant que havia afectat, des del 1973, el turisme i la construcció. Socialment activa sobre els sectors de la classe obrera amb menys recursos, en molts casos ciutadans immigrants d'altres zones geogràfiques de l'Estat. Per plantar cara amb èxit a aquesta situació, Càritas implementava la campanya de socis, seguia distribuint la *Hoja de Caridad*. També aquell any, la Caixa d'Estalvis i Mont de Pietat de les Balears havia entregat a Càritas un milió i mig de pessetes per pal·liar el problema de l'atur obrer de Mallorca.

Pere Ballester, director de Càritas Diocesana de Mallorca (1982-1995), oferia, el 1985, una versió del que s'entenia que havia estat

---

49. «Crónica de la Diócesis». *BOOM* (1976), pàg. 87.

50. «Crónica de la Diócesis». *BOOM* (1976), pàg. 83.

l'evolució i el protagonisme de Càritas durant la transició a Mallorca, sobretot entre el 1974 i el 1976.⁵¹ Interpretava que els èxits principals de Càritas havien estat, per una part, l'acció educadora a favor de la solidaritat, la consciència crítica i l'esperit comunitari a la llum de l'Evangeli; per l'altra, el pas de l'anàlisi a la denúncia i l'acció davant la pobresa, la injustícia, la marginació i la violació dels drets humans, i finalment, a partir del 1976, el suport que en l'àmbit comunitari havia rebut de comunitats cristianes de base, associacions de veïns, associacions de pares, i els grups de joves, entre d'altres.

Bibliografia

- BAUÇÀ, Manuel. «Grup de Preveres del Primer Dimarts». Comunicació 81-82 (1995), 55-108.
- BARCELÓ PONS, Bartomeu. «Història del Turisme a Mallorca». *Treballs de la Societat Catalana de Geografia* XV/50, pàg. 31-55.
- BARCIELA LÓPEZ, C. *La ayuda americana a España (1953-1963)*. Ali-cante, 2000.
- BENNÀSSAR, Bartomeu. *Turismo y pastoral. Síntesis de teología para las vacaciones*. Barcelona: Estela, 1966.
- BENNÀSSAR, Bartomeu. *Iglesia y sociedad en Mallorca. De la dictadura a la democracia (1974-1979)*. Mallorca: Leonard Muntaner Editor, 2004.
- DD. AA. *Resistència al Franquisme i educació no formal. Col·loqui de Tardor XVIII Jornades d'Història de l'Educació*. Banyoles: Quaderns del Centre d'Estudis Comarcal de Banyoles, 2007.
- Els Certàmens del Seminari Conciliar de Sant Pere*. Palma: Consell de Mallorca, 2005.
- ESTELRICH COSTA, Josep. «El Grup de Son Rapinya». Comunicació 81-82 (1995), 33-54.
- FERRER, A.; MASCARÓ, Pere. «Capellans de barriades». Comunicació 81-82 (1995), 119-121.
- FULLANA PUIGSERVER, Pere. «L'Església mallorquina: caixa de ressonància d'una societat en procés de canvi (1960-1965)». Comunicació 111-112 (2005), 71-83.

---

51. BALLESTER, Pere. «Càritas». *Arran* (4 d'abril de 1985), pàg. 15-16.

- FULLANA PUIGSERVER, Pere. «Educar per a la resistència i el compromís durant el franquisme consolidat: el cas de les Illes Balears (1956-1975)». A: *Resistència al Franquisme i educació no formal. Col·loqui de Tardor XVIII Jornades d'Història de l'Educació*. Banyoles: Quaderns del Centre d'Estudis Comarcal de Banyoles, 2007, pàg. 51-89.
- FULLANA, Pere; SALAS, Antoni. *Cent anys del Patronat Obrer (1907-2007)*. Mallorca, 2007.
- GINARD FÉRON, David. *L'economia balear (1929-1959)*. Palma: Documenta Balear, 1999.
- LLABRÉS, Pere-Joan. *Dos-cents anys de caritat. Història de les Germanes de la Caritat de Sant Vicenç de Paül*. Mallorca: Germanes de la Caritat, 2007.
- LLABRÉS, Pere; BENNÀSSAR, Bartomeu. «Església de Mallorca i poble de Mallorca». A: DD. AA. *Mallorca ara*. Ciutat de Mallorca: Fundació Emili Darder, 1987, pàg. 167-184.
- MATEU MARTÍ, Jaume. *Marginàlia. Jaume Santandreu i l'exclusió social a Mallorca (1967-2007)*. Mallorca: Leonard Muntaner Editor, 2006.
- MOLINA SÁNCHEZ, M. Victoria. *Las enseñanzas de Trabajo Social en España 1932-1983. Estudio socio-educativo*. Madrid: Universidad Pontificia de Comillas, 1994.
- MONTERO, Feliciano. *La Iglesia: de la colaboración a la disidencia (1956-1975)*. Madrid: Ediciones Encuentro, 2009, pàg. 223-262.
- PALACIO LIS, Irene; RUIZ RODRIGO, Cándido. «L'educació social a Espanya durant el Franquisme». A: VILANOÛ, Conrad; PLANELLA, Jordi (coord.). *De la compassió a la ciutadania. Una història de l'educació social*. Barcelona: UOC, 2010, pàg. 163-188.
- PASTOR HOMS, Inmaculada. *La educación femenina en la postguerra (1939-1945): el caso de Mallorca*. Madrid: Ministerio de Cultura. Instituto de la Mujer, 1984.
- PÉREZ ALZINA, Gabriel. «L'Acció Social». A: *Don Teodor Úbeda. 25 anys bisbe*. [Número extraordinari] *Butlletí Oficial del Bisbat de Mallorca* (novembre de 1995).
- SABATER GARCIA, Jordi. *L'ICESB 1951-2001. Crònica de mig segle al servei de l'Església i la societat catalanes*. Barcelona: Claret, 2002.

- SÁNCHEZ JIMÉNEZ, José. *Cáritas Española 1942-1997. Acción social y compromiso cristiano*. Madrid: Cáritas Española Editores, 1998.
- SANS, Joan. *Història de l'esplai a Mallorca. Un trajecte creatiu d'educació en el lleure per als infants i joves*. Mallorca: J. J. de Olañeta Editor, 2008.
- TERRON, Conxa; FULLANA, Pere. *Can Tàpera. Centre de formació humana, social i ambiental (1929-2009) de Sa Nostra*. Mallorca: Obra Social Sa Nostra Caixa de Balears, 2009.
- Tres años de Cáritas en Mallorca: 1960-1961-1962*. Palma: Alfa-Zavellà, 1963.